

Eestikeelse rahvakooli algus XVII sajandil

NA. Edasi-
1964-24-10-03

Käesoleva aasta oktoobrikuus täitub 277 aastat esimeste rahvakoolide — köstrikskoolide — avamisest maal kihelkonnakeskustes. Nende asutamise kohta on säilinud materjali Tartu Ajaloo Keskariivis B. G. Forseliuse kirjades 1687.—1688. a.

Koolide avamise eel käis äge võitlus. Pastorid arvasid, et rahva orjameele kasvatamiseks aitab küllalt noomivate jutluste pidamisest, katekismuse ja epistlite ettelugemisest kirikus.

Maakoolide asutamise õhutamiseks ja organiseerijaks sai akadeemilise haridusega noor energiline B. G. Forselius, kellel oli usku vaese talurahva vaimsesse võimetesse ja kelle eesmärgiks oli viia rahvakooli tase Eestis kõrgemale, kui see oli Soomes ja Rootsis.

Forselius oli tolleaegsetes oludes just kohane mees eestikeelse kooli loojaks: ta valdas kõnes ja kirjas kolme keelt (eesti, saksa ja rootsi), oli Eestis sündinud ja tuttav siinsete oludega. Piibli tõlkimise konverentsil Piilistveres oli ta silma paistnud eesti-soomepärase kirjaviisi kaitsjana ja seni kõigutamatana H. Stahl'i saksapärase kirjaviisi puuduste arvustajana (koos Adrian Virginiusega).

Võitnud Eestimaa piiskopi J. H. Gerthi poolehoidu, pääses Forselius Stokholmis kuninga jutule ja sai loa ning toetuse Tartus Piiskopi mõisas koolmeistrite seminari avamiseks. Selle kooli asupaika tähistab suur graniidist rändrahn kirjaga: «Siin asus eesti esimene õpetajate seminar, mille rajas B. G. Forselius aastal 1684.»

Siin said poisid, keda kooli asutaja Tartu ümbruse kihelkondadest kokku kantseldas, esimest õpetust lugemises, laulmises, arvude tundmises ja arvutamises ka kirjutamises. Kooli eesmärk oli kihelkonna- ehk köstrikskooli õpetajate ettevalmistamine. Et mõisnikud ei tahtnud üheski kätepaarist kergesti loobuda ja rahva harimise vastu seisis suurem osa pastoreidki, siis tuli Forseliusel õpilaste kokkusaamiseks ja rahvakoolile poolehoidu võitmiseks sõita kihelkonnast kihelkonda. Forselius kavatses avada köstrikskooli iga kiriku juures. Kergem oli seda teha Lõuna-Eestis, kus $\frac{5}{6}$ mõistest oli redutseeritud, mõisni-

kud muutunud riigi rentnikeks ja kaotanud ka patronaadi õigusel kirikute üle Tsentraliseeritud kuningavõim murdis Liivimaa maapäeval rüütelkonna opositsiooni ja hakkas kiriku ja kooli küsimustes mõjukalt kaasa rääkima.

Kuningas Karl XI käsul andis kindralkuberner Jacob Johann Hastfer 1. oktoobril 1687. a. Liivimaa maapäevale edasi korralduse asutada iga kiriku juurde maarahva õpetamiseks kihelkonnakool (Kirchspiel Schule).

Üldiselt arvasid mõisnikud ja pastorid, et talurahvale pole tarvis rootsi ega saksa keelt õpetada, sest keelteoskus võib poisid teoorjuse põlgajaks muuta. Sellepärast oli õpetus ainult eesti keeles. Eesmärk oli anda lastele lugemise ja laulmise oskus.

Rahva seas leiab emakeelne kool üha suuremat usaldust sellest ajast peale, millal õpetajateks saavad rahva enda seast tulnud. Lõuna-Tartumaa praost Rauschert põhjendab seda järgmiselt: «Oma Riia reisil olen ma härra kindralsuperintendentist (Joh. Fischer) nii aru saanud, et tema minu arvamist jagas ja soovis, et sakste laiskuse ja püsimatuse pärast, ikka mitesakslased (eestlased) koolmeistriks tuleb võtta.»

Mõisnikud ja pastorid, kes olid rahvakoolide vastu, väitsid, et eestlane kui tööloom pole üldse võimeline kirja õppima. Kui ta aga lugemisoskuse omandaks, siis muudaks see ta tööpõlguriks. Saarase laimu tagasitõrjumiseks võttis Forselius Stokholmi sõidule kaasa oma õpilased Pakri Hansu Jüri ja Ignati Jaagu, kes näitasid kuningakojas oma oskusi lugemises ja laulmises.

Forseliuse ülesanne niisugustes tingimustes, kus puudusid õpetajad, koolimajad ja õpikud, ei olnud kerge. Tuli olla ühtaegu nii seminari direktor, õpetaja, internaadi juhataja kui ka propagandist: sõlta maal ringi, et seminari lõpetajatele uute koolide avamist nõutada ja järgmiseks aastaks uusi õpilasi kutsuda. Selle kõrval seisis Forselius eesti keele puhtuse ja omapärase kirjaviisi eest.

Tema kooli kogemustest saab alguse omapärane kirja õpetamise meetod (endise tähemeetodi

asemel), mis kergendas ja kiirendas lugemisoskuse omandamist. Forseliuse koostatud kuke pil-diga aabits oli esimeseks lugemikuks Eesti koolis. Selle teisest trükist on säilinud ainult üks eksemplar Lundi ülikooli raamatukogus. Forseliuse õpilaste ja tema aabitsa kaudu levis uus õppeviis koolides, saades kõikjal kiitva hinnangu osaliseks.

Suure poolehoiduga suhtus koolidesse Põhja-Liivimaa talurahvas Nõos, Sangastes, Laiusel, Palamusel, Otepääl, Puhjas.

Esiolgu puuduvad koolimajad. Õpetus toimub pastoraadi või köstri eluruumides ja kirikumõisa rehetubades, mis olid talvel vabad Juba 1688. a. aruandest on aga näha, et Põltsamaal, Palamusel, Sangastes, Karulas, Harju-Madisel on rahvas asunud koolimajade ehitamisele.

Kirikuõpetajatel polnud kindlat ühist seisukohta kooliküsimuses. Põhja-Eesti pastorid, kes olid kiriku patrooni võimu all, ajasid kirikuga koos tagurlikku poliitikat. Lõuna-Eesti kirikuõpetajad sattusid mõisate tagastamisega valitsuse kui patronaadi õigusjärglase mõju alla ja olid nõus koolikorraldust läbi viima, mida omalt poolt toetasid ka Riia kindralsuperintendent Fischer ja pastorid.

Nõnda kujunes Põhja- ja Lõuna-Eestis erineva tihedusega koolivõrk. Tartumaal oli Nõo kihelkonnas kolm kooli, teistes üks või kaks. Suurema osa Põhja-Eesti kirikute juures jäid köstrikskoolid hoopis avamata.

Kõigile takistustele vaatamata tegutsesid Forseliuse õhutusel 1687-1688. õppeaastal köstrikskoolid 46 kihelkonnas. 1688. aasta aruannete järgi sai neis õpetust ligikaudu 1000 last, neist Eestimaa 8 koolis 200, Põhja-Liivimaa 38 koolis 800 õpilast. Maakondadest oli esikohal Tartumaa 15 kooli ja 450 õpilasega.

Rasketele töötingimustele ja valitseva klassi tagurlikkudele mõjudele vaatamata püstitas Eesti maarahvakooli rajaja koolis põhimõtted, mis on tunnustatud leidnud läbi sajandite ja leiavad seda ka tänapäeval:

1. Kool olgu mitte mõne üksiku kihi (seisuse), vaid kogu rahva ja riigi teenistuses.

2. Õpetus toimugu rahva emakeeles, sellega saavutatakse suu-

remaid tulemusi õpetamises ja kasvatamises.

3. Kooliõpetajaks olgu rahva enda liikmed, kes tunnevad rahvast ja armastavad teda.

4. Koolile on võõras ümberahvastamise tendents, mis püüdnud rahva loomulikku arengut.

Eesti esimeste maarahvakoo-

lide rajaja ei saanud lõpule viia oma unistust laotada kihel-

konnakoolide võrk üle maa ja tõsta talurahva kirjaoskuse kõrgemale kui naabermaades. Tagasisõidul Stokholmist 1688. a. hilissügisel hukkus tulihingeline rahvahariduse eest võitleja tõrjamil Läänemerele.

J. KARMA